

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.31>**Є. В. Дудко**кандидат юридичних наук, адвокат
<https://orcid.org/0009-0008-4213-971X>

ЗМІСТ І СУТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ АДВОКАТАМИ У ХОДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У даній науковій статті з'ясовано зміст і сутність соціально-правової природи індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюються адвокатами у ході кримінального провадження, визначено особливості такого виду кримінологічної діяльності та проблеми, які потребують вирішення на практичному і законодавчому рівнях. Зокрема, встановлено, що здійснюючи захист відповідних учасників кримінального провадження, адвокати попутно мають можливість займатись й кримінологічною діяльністю у межах визначеного у Кримінальному процесуальному кодексі України предмета доказування і своїх повноважень, які закріплені у вказаному Кодексі та Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Доведено, що такий підхід дозволить адвокату не тільки підвищити рівень ефективності реалізації ним захисної функції у кримінальному процесі, але й виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню конкретного кримінального правопорушення, що важливо з огляду оцінки вини, ступеня суспільної небезпеки та інших кримінологічно значущих ознак підзахисної особи. Крім цього, в роботі констатовано, що індивідуальна кримінологічна діяльність адвоката створює додаткові практичні елементи забезпечення особистої безпеки як для об'єктів його захисту, так і особисто для себе. Акцентована увага також і на тому, що досі у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України не створено належних умов для успішної реалізації учасниками кримінального провадження закріплених у ньому принципів (засад) процесуальної діяльності (рівності перед законом; змагальності; гласності, т. ін.), що, у свою чергу, детермінує наявність проблем й в індивідуальному рівні запобігання злочинам, включаючи й такими суб'єктами, як адвокати. Враховуючи зазначені правові прогалини, колізії та практичні аспекти, у вказаній науковій статті обґрунтована необхідність удосконалення правових засад кримінологічної діяльності адвокатів, з урахуванням як соціально-правової природи їх статусу та участі в кримінальному процесі, так й існуючих на сьогодні на законодавчому рівні України правових потенційних можливостей цих осіб у сфері запобігання та протидії злочинності. При цьому констатовано, що без вирішення вказаних у цій роботі та інших проблем кримінологічного характеру, практично неможливо підвищити рівень індивідуального запобігання злочинам з боку адвокатів у ході кримінального провадження.

Ключові слова: адвокат; об'єкти індивідуального запобігання злочинам (кримінальним правопорушенням); кримінальне провадження; кримінологічна діяльність; причини і умови злочинності; детермінація.

Постановка проблеми. Результати вивчення наукових джерел показали, що вчені наводять різні визначення індивідуального запобігання (профілактики, протидії, попередження тощо) злочинам. Так, деякі науковці у загальному розумінні вважають, що це є, насамперед, вплив на тих осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінального правопорушення, та їх соціальне оточення [1, с. 110].

Зазначений вид кримінологічної діяльності є, на їх думку, цілеспрямованою роботою з кон-

кретною людиною та її найближчим оточенням. Об'єктами такого запобігання є індивіди, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну можливість вчинення ними злочинів. При цьому, як свідчить практика, погляди, мотиви та система ціннісних орієнтацій особи можуть стати основою для профілактичного впливу на неї лише тоді, коли зазначені суспільні установки виразились в антисуспільній поведінці [1, с. 111].

Проте, на переконання А. В. Андрушко (і з цим слід погодитись), враховуючи складний

характер детермінації злочинності, об'єкт запобігання такого кримінологічного впливу є складним [2, с. 160].

Як видається, саме зазначений аспект варто враховувати при здійсненні кримінологічної діяльності й адвокатам у кримінальному провадженні, позаяк це має пряме відношення до змісту їх законної функції, а також до індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, які посягають як на об'єкти їх захисту, так і на адвокатів особисто.

З огляду цього, вибрана тема дослідження є актуальною та такою, що має теоретико-прикладне значення.

Враховуючи це, *метою* даної наукової статті є обґрунтування необхідності удосконалення правового механізму з питань, що стосуються індивідуального запобігання злочинам, яке здійснюється адвокатами.

У свою чергу, *головним завданням* цієї роботи є з'ясування потенційних правових можливостей адвоката, як суб'єкта індивідуальної кримінологічної діяльності, що має місце у кримінальному провадженні.

Стан досліджень. Вивчення наукової літератури показало, що досить активно і предметно питаннями запобіжної діяльності відповідних суб'єктів займаються такі учені, як: В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. Г. Колб, О. М. Костенко, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. А. Мисливий, Д. М. Тичина, В. О. Туляков, В. І. Шакур, ін.

Поряд з цим, варто мати на увазі, що досі на теоретичному рівні питання щодо ролі та місця адвоката у системі суб'єктів індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням вивчені недостатнім чином, що й обумовило вибір об'єкта і предмета даної наукової статті, а також визначило її актуальність і прикладний характер пізнання.

Виклад основних положень. Без сумніву (і це підтверджується практикою), для того, щоб сформулювати переконливі та ефективні напрями будь-якого виду діяльності, а також запропонувати відповідні заходи щодо її удосконалення, досить важливо визначити зміст та максимальний перелік об'єктів, які складають її зміст.

Зазначений теоретико-прикладний постулат у повній мірі стосується й індивідуальної кримінологічної діяльності адвокатів, а тому необхідно у загальних рисах з'ясувати сутність і перелік об'єктів, запобігання посягань на які

вони мають займатись у ході кримінального провадження.

У широкому розумінні до об'єктів індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, яке здійснюється у ході кримінологічної діяльності адвокатами, учені відносять наступні із них:

1) зовнішні для злочинності обставини;

2) процеси, що відбуваються у змісті самої злочинності, які призводять до відтворення та, нерідко, розширеного ефекту злочинної поведінки;

3) процеси взаємодії злочинності та суспільства зокрема, шляхом видозміни змісту системи соціального контролю (контрольно-ревізійних правоохоронних органів; громадськості, т. ін.) [3, с. 71-76].

Крім цього, в наукових джерелах виокремлюють й інші об'єкти кримінологічної діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності, а саме:

а) це виражені недоліки різноманітних суспільних відносин у системі формування людини;

б) соціально-негативні традиції, стереотипи і поведінка, а також найбільш поширені негативні звички людей;

в) окремі групи та інші протиправні об'єднання осіб, які виявляють ознаки злочинної поведінки;

г) сукупність конкретних негативних явищ, процесів і недоліків у різних сферах суспільного життя, які детермінують злочинну поведінку та, зокрема, вчинення конкретного кримінального правопорушення;

ґ) окремі негативні особистісні властивості особи злочинця, які проважують здійснення кримінального правопорушення, або сприяють його вчиненню [4, с. 59].

На думку деяких учених (і це не викликає заперечення), об'єкт запобігання злочинам – це окремі або сукупність різних (за ґенезою, сферою, формами та інтенсивністю) негативних явищ і процесів реальної дійсності матеріального чи духовного характеру, які призводять (детермінують) до виникнення комплексу причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень [5, с. 159-160]. При цьому, як показує практика, запобігання і протидія злочинності, об'єкти індивідуальної кримінологічної діяльності безпосередньо пов'язані із суспільством та особою правопорушника, тобто вони походять від них та є однією з детермінант вчинення злочинів [6, с. 169-178].

Більш того, як встановлено в ході даного дослідження, при такому науково-прикладному підході реалізація заходів спрямованих на запобігання злочинам, покладається на всі суб'єкти кримінологічної діяльності, включаючи й адвокатів, а тому останні мають функціонувати якісно та повинні діяти лише в єдності (як система), не дивлячись на рівні та критерії поділу їх діяльності на види (загальносуспільний, груповий, індивідуальний) [7, с. 326].

Як видається, теоретично значущою, у зв'язку з цим є й позиція учених щодо визначення змісту індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, під яким вони розуміють діяльність державних і недержавних органів, організацій та їх представників спрямованих на по виявлення осіб, від яких, виходячи з їх поведінки, можна очікувати вчинення суспільно небажаних діянь, здійснення впливу на оточуюче середовище з метою позитивної корекції їх поведінки, ліквідації, усунення або нейтралізації криміногенних факторів, що діють у цьому середовищі, включаючи й заходи тактико-психологічного, кримінально-процесуального та іншого характеру [8, с. 14-22], що в повній мірі характерно й для кримінологічної діяльності адвокатів. Саме тому, індивідуальне запобігання спрямоване на виявлення та усунення (блокування, нейтралізацію) тих детермінант, які безпосередньо пов'язані з поведінкою, способом життя та мікросередовищем таких осіб [9, с. 275-276], що, як видається, значно звужує зміст даного виду запобігання злочинам та у більшій мірі відображає соціально-правову природу заходів загальносоціального запобігання злочинам, яке здійснюється адвокатом.

Як показали результати цього наукового пошуку, в кримінології можна знайти й інші підходи щодо визначення даного поняття, які в узагальненому виді під індивідуальним запобіганням злочинам тлумачать цей вид кримінологічної діяльності як систему цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття та волю особи, щодо якої здійснюється запобіжна діяльність, з метою усунення, нейтралізації, блокування тощо у неї негативних і, одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки.

Висновок. Отже, якщо цей методологічний підхід взяти за основу, а також врахувати ті положення, що стосуються змісту індивідуальної адвокатської діяльності, які визначені на законодавчому рівні України, то можна у загальних рисах сформулювати наступне визначення

поняття «індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюються адвокатами», а саме – це така кримінологічна діяльність окремо взятого адвоката, що витікає з його правового статусу та спрямована на недопущення вчинення зазначених суспільно небезпечних діянь щодо учасників кримінального провадження, всі законні інтереси яких він представляє у кримінальному провадженні.

Теоретичне значення такого підходу, як видається, є очевидним, а саме – за допомогою зазначеної доктринальної конструкції можна по-новому підійти до оцінки кримінологічної діяльності адвокатів як суб'єктів індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням та активізувати таким чином наукові пошуки у вказаному напрямі.

У свою чергу, практичне значення сформульованого авторського поняття полягає у тому, що через аналіз змісту його системоутворюючих ознак можна вивести чіткі науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на удосконалення правового механізму з питань індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, яке здійснюється адвокатами у ході кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінологія: навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. М. Джужу. Київ: Атіка, 2003. 400 с.
2. Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія. Ужгород: Поліграф-центр «Ліра», 2011. 248 с.
3. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2016. 116 с.
4. Алфьоров С. М. Попередження злочинності: загальна характеристика та певні пріоритетні напрями вдосконалення. *Держава та регіони. Серія: Право*. Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2010. № 2. С. 57-61.
5. Вознюк А. В. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діянням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2(99). С. 156-165.
6. Колб О. Г., Новосад Ю. О. Щодо змісту деяких детермінант, що обумовлюють та сприяють вчиненню злочинів. *Kelm: Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 4(20). С. 169-178.
7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.

8. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові засади профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 14-22.
9. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274-280.
10. Аністратенко Ю.І., Грицюк І.В. Особливості реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. Том 2. С. 63-68.
11. Нікітін Ю.В., Топчій В.В., Грицюк І.В. Історично-правове становлення безпеки суспільства та протидії злочинності: український та європейський вимір. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. Том 2. С. 74-79.
-

Dudko Ye. V. The content and essence of individuals of individual prevention of crimes by lawyers in the course of criminal proceedings

This scientific article clarifies the content and essence of the socio-legal nature of individual prevention of criminal offenses carried out by lawyers during criminal proceedings, identifies the features of this type of criminological activity and problems that need to be solved at the practical and legislative levels. In particular, it was established that while defending the relevant participants in criminal proceedings, lawyers also have the opportunity to engage in criminological activities within the limits of the subject of evidence defined in the Criminal Procedural Code of Ukraine and their powers, which are enshrined in the specified Code and the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocacy». It has been proven that this approach will allow the lawyer not only to increase the level of effectiveness of his defense function in the criminal process, but also to identify the reasons and conditions that contributed to the commission of a specific criminal offense, which is important from the point of view of the assessment of guilt, the degree of public danger and other criminologically significant features of the defendant persons. In addition, the work states that the individual criminological activity of a lawyer creates additional practical elements of ensuring personal safety both for the objects of his protection and for himself personally. Attention is also focused on the fact that until now the current criminal procedural legislation of Ukraine has not created the necessary conditions for the successful implementation by participants in criminal proceedings of the principles (fundamentals) of procedural activity enshrined in it (equality before the law; competition; publicity, etc.); which, in turn, determines the presence of problems at the individual level of crime prevention, including by such subjects as lawyers. Taking into account the specified legal gaps, conflicts and practical aspects, the indicated scientific article substantiates the need to improve the legal foundations of the criminological activity of lawyers, taking into account both the social and legal nature of their status and participation in the criminal process, as well as the legal potential opportunities existing today at the legislative level of Ukraine of these persons in the field of crime prevention and countermeasures. At the same time, it was established that without solving the problems indicated in this work and other criminological problems, it is practically impossible to increase the level of individual prevention of crimes by lawyers during criminal proceedings.

Key words: lawyer; objects of individual prevention of crimes (criminal offenses); criminal proceedings; criminological activity; causes and conditions of crime; determination.